



חוקת

מאת: הרב בנימין לנדאו

□

לפרשת חוקת - פרה אדומה למעשה

הרב בנימין לנדאו

נאמר בתורה בפרשתנו (במדבר יט, ב): "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה, אשר אין בה מום, אשר לא עלה עליה עול". לפרה האדומה יש חשיבות עצומה בנוגע לחידוש עבודת הקרבנות, שכן רק על ידי פרה אדומה ניתן להיטהר מטומאת מת. להלן נדון בכמה שאלות מעשיות הנוגעות לפרה אדומה.

מה זה "אדומה"? "פרה אדומה" אינה פרה בצבע של עגבנייה בשלה, שכן אין בעולם פרה שכזו, אלא פרה אדומה היא פרה בצבע חום אדמדם - דומה לצבע "בורדו" (ככל הנראה אין כלל בלשון המקרא ובלשון חז"ל מילה המקבילה למילה "חום" בעברית המודרנית. המילה "חום" מופיעה בתנ"ך רק ארבע פעמים, וכולן בבראשית פרק ל', לגבי הכבשים של לבן, ושם הכוונה היא כנראה ל"שחום" מחום השמש, שהרי השמש נקראת גם "חמה"). נראה שבעברית הקדומה חום חזק הדומה לשחור היה נקרא שחור, חום בהיר מאד - לבן, וחום בינוני - אדום. לפיכך פרה אדומה היא פרה חומה. ראייה לדבר מהגמרא במסכת ברכות (נו, ב): "הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ברדוף - יפה לו. אדום - בנחת יפה, ברדוף קשה"; וברור שאין כלל סוס אדום בעולם, אלא הכוונה היא לסוס חום. כך גם בזכריה (א, ח): "ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים". כך גם נאמר בתורה: "הלעיטני נא מן האדום האדום הזה" (בראשית כה, ל) ואמרו חז"ל שיעקב נתן לעשו תבשיל עדשים, וכידוע צבעם של העדשים הוא חום.

האם הפרה האדומה מצויה? מקובל לחשוב שפרה אדומה היא דבר נדיר מאד, ויש צורך בנס, כמעט, כדי שתיוולד פרה כזו. תפיסה זו נובעת מהמסופר בגמרא (קידושין לא, א) במעשה דמא בן נתינה, שחכמי ישראל הסכימו לקנות פרה אדומה בכל מחיר - ומכאן ניתן להסיק שלא היה היצע גדול של פרות אדומות. עקרונית הדבר נכון, אך יש לדעת שבכל זאת ניתן למצא ברחבי העולם פרות אדומות; בכמה מקומות בעולם אף מגדלים עדרים שלמים של פרות אדומות, ויש מומחים מיוחדים לגידול פרות כאלה. ידוע שלמלכת הולנד יש עדר כזה, וכן קיימים עדרים של פרות אדומות בסקנדינביה ובצפון אמריקה (בטקסס יש עדרים של אלפי פרות אדומות). כיום יש גם אפשרויות של פיתוחים גנטיים, וניתן במחיר לא יקר מאד להביא לארץ עדרים של פרות אדומות, שישתכללו עם הזמן על ידי פיתוחים גנטיים.

אופן הכנת אפר הפרה נניח שיש לנו פרה אדומה. כיצד מכינים אותה כדי שיהיה אפשר להיטהר על ידה מטומאת מת? ההכנה כוללת את שרפת הפרה במערכה מיוחדת על ידי כהן טהור בהר הזיתים, מול קודש הקודשים, ואסיפת האפר. לאחר שיש אפר צריך יש לשים בכלי מים חיים (מי מעיין), לתת את האפר בתוך המים ולהזות מהמים על הטמא.

הכשרת כהנים טהורים הקושי העיקרי בהכנת פרה אדומה בזמננו הוא השגת כהן טהור, שכן כל העוסקים בפרה צריכים להיות טהורים. בזמן המקדש לא היתה בכך בעיה, משום שכששרפו פרה חדשה נשאר עדיין מאפר הפרות

הקודמות, אולם היום, שאין לנו אפר - יש צורך באנשים טהורים שלא נטמאו למת מלידה (אין בעיה באנשים שנטמאו בטומאות אחרות משום שנטמאות אחרות אפשר להטהר במקווה). איך עושים זאת? המשנה בפרה (ג,ב) אומרת: "חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול, מפני קבר התהום. ומביאים נשים עוברות ויולדות שם, ומגדלות שם את בניהן". בתוספתא פרה (ג,ג) נאמר בעניין זה: "מעשים אלו עשו כשעלו מן הגולה (מגלות בבל), דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: אפרן ירדה עמהן לבבל ועלה. אמרו לו: והלא נטמא בארץ העמים? אמר להם: לא גזרו טומאה בארץ העמים אלא לאחר שעלו מן הגולה". כלומר: לדעת רבי יהודה הכינו פרה אדומה על ידי כהנים שגדלו בחצרות בנויות על גבי סלע, משום שכל העולים היו טמאי מתים, ואילו לפי רבי שמעון היה לעולי הגולה אפר פרה שנשאר בידם מימי בית ראשון. לפי זה, כך ניתן גם בזמננו לגדל כהנים כדי שיהיו טהורים כשיגדלו, ויוכלו לשרוף פרה אדומה. צריך לקנות שטח גדול ככל האפשר, כדי שיהיה לילדים מקום לשחק ולרוץ, ולבנות שם משטחים נרחבים עם חלל תחתיהם, ולגדל שם ילדים כהנים. יש להקים לילדים גן ובית ספר באותו מקום, כך שלא יצטרכו לצאת ממנו, וישיארו טהורים. הילדים אינם צריכים להיות מבודדים אלא הם יכולים לגור עם בני משפחותיהם, למרות שהם טמאי מתים, משום שרק מי שנטמא בעצמו במת צריך אפר פרה אדומה כדי להטהר, אבל הנטמא בטמא מת (היינו מי שנטמא באדם שנטמא במת) הוא רק 'ראשון לטומאה' והוא יכול להטהר במקווה (למעשה, כל ילד בשעת לידתו נטמא כראשון לטומאה שהרי אמו טמאה טומאת יולדת, והיא מטמאת אותו; אך כאמור ניתן להטהר מטומאה זו במקווה). עם זאת, צריך להקפיד שהילדים לא ייצאו מהשטח הבנוי על גבי סלע. את כל זה יש לעשות עוד לפני שתהיה פרה אדומה, משום שאם יעשו זאת רק לאחר שתהיה פרה - הילדים כבר לא יוכלו לשרוף אותה, שכן הילדים צריכים להיות בני שלש עשרה, והפרה לא יכולה לחכות שלש עשרה שנה - היא בוודאי תמות קודם, וגם אם לא תמות היא תיפסל במהלך השנים (לכתחילה צריך פרה בת שלוש או ארבע שנים. בדיעבד גם פרה "זקנה" כשרה, אבל "אין ממתינים לה, שמא תשחיר ותיפסל" - רמב"ם הלכות פרה אדומה א,א)

כמה פרות נשרפו בבית ראשון ובבית שני? נאמר במשנה במסכת פרה (ג,ה): "ומי עשאו (את הפרות האדומות)? הראשונה עשה משה, והשניה עשה עזרא, וחמש מעזרא ואילך - דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: שבע מעזרא ואילך. ומי עשאו (לאותן שבע פרות)? שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתיים שתיים, אליהו ענין בן הקוף וחננאל המצרי וישמעאל בן פיאי עשו אחת אחת". משנה זו מעוררת שאלה: כיצד ייתכן שלאורך כל התקופה ממשה רבנו עד עזרא - תקופה של כתשע מאות שנה (תקופת מדבר, תקופת שופטים ומי הבית הראשון) - היה די בפרה אחת, ובארבע מאות עשרים שנה של הבית השני - נדרשו שש או שמונה פרות? יש להשיב לשאלה זו על פי הגמרא במסכת שבת (יג,א): "תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: בוא וראה עד היכן פרצה (גברה - רש"י שם) טהרה בישראל". כלומר: בימי בית שני התפשטה מאד ההקפדה וההחמרה בהלכות טומאה וטהרה. מדובר שם על דברים שהם מעבר לדין המחייב, כלומר אכילת חולין בטהרה, שכן מן הדין אדם צריך להיטהר רק שלש פעמים בשנה - בפסח, שבועות וסוכות, בהם הוא עולה לרגל ונכנס למקדש. רק הכהנים שאוכלים תרומה וקדשים בכל ימות השנה חייבים להיות טהורים כל הזמן, וכך כנראה נהגו בימי בית ראשון. בימי בית שני התפשט המנהג לאכול חולין בטהרה, ולכן היו צריכים להיטהר כל הזמן וגם לטהר את הכלים. כאשר אין מקפידים על טהרה תמידית, ניתן להשתמש בכלים חד פעמיים בירושלים, או בכלי אבן שלא מקבלים טומאה, אבל כשרוצים להיות טהורים כל השנה - צריכים להקפיד שכל הכלים בהם משתמשים להכנת המזון או בעת אכילתו - יהיו טהורים. אדם המקפיד על טהרה שמת לו מת בביתו (והרי אז לא היו בתי חולים, ורוב בני האדם היו מתים בביתם) היה צריך להזות כמעט על כל הכלים שבביתו! לכן בימי בית שני אפר של פרה אחת לא הספיק אלא לכמה עשרות שנים. מלבד זאת, נראה שבימי השופטים מעטים עלו לרגל, ולאחר מכן, ברוב ימי בית ראשון רק אנשי ממלכת יהודה עלו לרגל, ואילו אנשי ממלכת ישראל לא הורשו על ידי מלכי ישראל לעלות, ורק יחיד סגולה עלו. כל זה גרם שלא יזדקקו לכמויות רבות של אפר פרה.

עדיין יש להבין: כיצד פרה אחת הספיקה לכל עם ישראל לכל כך הרבה זמן? ההסבר הוא שפרה רגילה שוקלת מאות קילוגרמים, ולא רק אפרה כשר לקידוש על המים והזיה על הטמאים, אלא גם כל אפר העצים הנשרפים עמה. מותר ואף רצוי להוסיף הרבה עצים כדי להרבות את האפר, וכפי שנאמר בספרי (פרשת חוקת פסוקה ב): "ורבי יהודה אומר 'ישרף' - שלא ימעיט את העצים. מרבה הוא לה חבילי אזוב וחבילי אזוב יון בשביל לרבות את העפר". כך הדין לא רק באזוב, אלא בכל העצים. מלבד זאת, אין צורך לשים הרבה אפר במים: די לתת אפר "בכדי שיראה על פני המים", אפילו על חבית גדולה מלאה מים. כלומר: כמה פירורי אפר מספיקים לחבית עם מאות או אלפי ליטרים! אין גם צורך בהרבה מים להזיה - "כיון שנגע כל שהוא ממי הנדה בכל מקום מעור בשרו של טמא - עלתה לו הזיה" (רמב"ם הלכות פרה אדומה יב,א), ואפשר להזות בפעם אחת אפילו על מאה איש (שם י,ח). לפי זה מובן כיצד פרה אדומה אחת יכולה להספיק לכל עם ישראל למשך עשרות שנים, וכשלא נוהגים להקפיד על חולין בטהרה - אפילו למאות שנים.

שרפת פרה שלא על ידי המשיח האם ניתן לשרוף פרה אדומה בימינו, לפני בוא המשיח? יש סוברים שהדבר אינו אפשרי, משום שהרמב"ם כתב (הלכות פרה אדומה ג,ד): "ותשע פרות אדומות נעשו משנצטוו במצוה זו עד שחבר הבית בשניה. ראשונה עשה משה רבינו, שניה עשה עזרא, ושבע מעזרא עד חורבן הבית, והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה, אמן כן יהי רצון". יש מבינים מדברי הרמב"ם שרק המשיח יכול לעשות פרה אדומה. אולם יש לשים לב שהרמב"ם מסיים בדברי תפילה: "המלך המשיח מהרה יגלה", "אמן כן יהי רצון", ולכן הוא מניח

שבאופן טבעי לא סביר שלפני בוא המשיח תהיה אפשרות מעשית לשרוף פרה אדומה; אך אין בדבריו מניעה הלכתית לשרוף פרה לפני בוא המשיח, אם יש אפשרות מעשית לעשות זאת. גם בדברי חז"ל, לא מצינו שהמשיח דווקא ישרוף פרה אדומה, ומשמע מכך שאין בעיה הלכתית בשרפת פרה אדומה לפני ביאת המשיח. מלבד זאת, ברשימת שורפי הפרות האדומות, המופיעה במשנה בפרה (ראה לעיל) אין כלל מלכים (מלבד משה, שאפשר שהיה לו דין מלך, ובכל מקרה לא היה מלך משוח) אלא רובם היו כהנים גדולים, ואם כן מנין לנו שצריך דווקא משיח לשרפת הפרה?

הרמב"ם (הלכות מלכים יא,א) כתב גם שהמלך המשיח "מקבץ נידחי ישראל" ובכל זאת אין להסיק מכך שאסור לנו לעסוק היום בעידוד העליה, כדי לא לקחת לו את העבודה, אלא כוונת הרמב"ם היא שאם עם ישראל לא יעלה לארץ עד שיבוא המשיח - המשיח יצטרך להשלים את המלאכה, ואם לא יעשה זאת - ודאי שהוא אינו המשיח. הרמב"ם גם כותב (שם יא,ד) שהמשיח "ילחם מלחמות השם, ויכוף כל ישראל לילך בה (בדרך התורה) ולחזק בדקה" וברור שגם לפני בוא המשיח אנו מחויבים להילחם מלחמות מצוה נגד אויבי ישראל. גם כפיה על המצוות נוהגת לפי הרמב"ם בכל זמן ובכל בית דין שיש לו את הכוח לכך, וכפי שכתב בהלכות יום טוב (ו,כא): "חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות, כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה, וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה, ולא ימשכו ביין, שמא יבואו לידי עבירה", אלא שלמשיח יהיה את הכוח להילחם מלחמות ולכוף על קיום המצוות, והוא יממש כח זה. אם הוא לא יעשה זאת - נוכל לדעת שהוא אינו המשיח, כיון שהוא אינו עושה את המוטל עליו. כך גם לענייננו - אם עד בוא המשיח לא תהיה פרה אדומה, אזי המשיח, כמלך שיש לו את היכולת לעשות זאת - בודאי ישרוף פרה אדומה, אבל גם לפני בואו של המשיח אנו מחויבים לשרוף פרה אדומה, כדי שנוכל להיטהר ולהקריב קרבנות בטהרה

